

Томо ТОМОСКИ

ПРИЛОГ КОН ТОПОГРАФИЈАТА НА КЛИМЕНТОВАТА ЕПАРХИЈА

Во Пространото Климентово житие во врска со мисионерската работа на Климент во Македонија и во соседните предели биле забележани следниве топоними: Кутмичевица, Котокиј, Девол, Дрембица и Велика.

Како што е познато бугарскиот владетел Борис во 886 година го испратил Климент во Кутмичевица и притоа му дал во Девол три куќи и места за одмор околу Охрид и Главиница. Едновременно Борис ја одделил Кутмичевица од Котокиј и за управник на Кутмичевица го поставил Домета.

Во науката, од редовите на историчарите и славистите се покажани различни мислења околу положбата на Кутмичевица. Преглед на сите досегашни убикации на спомената област во бугарската историографија дал Александар Милев. Лично тој смета дека Кутмичевица е област и тоа помала од Котокиј. В. Златарски изнел мислење дека називот бил употребен за означување на предел и ја одбил можноста дека Кутмичевица била административна област. Според Г. Баласчев Кутмичевица била голема област со 12 епархии по територија рамна на Котокиј. За Н. Туницки Кутмичевица била голема област и рамна на една третина од тогашната бугарска држава.¹⁾

В. Златарски се обидел да ги зацрта и територијалните рамки на Кутмичевица врз основа на податоците од житијата на Климент. Кутмичевица, според него, опфаќала територија западно од Охридското Езеро, во областа на реките Девол и Шкумба и меѓу басените на реките Семени и Војуса, која како дел од Котокиј, влегувала во составот на третиот дел од бугарската држава.²⁾

По прашање за положбата на Кутмичевица слично мислење имаат Иван Снегаров, Емил Георгиев и Димитар Ангелов. Според нив Кутмичевица веројатно ја опфаќала југозападна Македонија и дел од денешна Албанија со навлегување во пре-

¹⁾ Александар Милев, Двете гръцки жития на Климент Охридски, Климент Охридски 916—1966, София 1966, 149.

²⁾ В. Н. Златарски, Историја на бугарската држава прѣз стрѣдните вѣкове, I, 2, София 1927, 228.

делите на денешна северна Грција и во неа се наоѓале градовите Девол, Охрид и Главеница.³⁾

Од редовите на македонските слависти Харалампие Поленаковиќ смета дека градовите Охрид, Девол и Главеница биле населби во Кутмичевица, кои „можат приближно и да ги оцртат крајните гранични пунктови на Кутмичевица“.⁴⁾

Во продолжението приведуваме некои мислења во бугарската историографија за Котокиј и за неговата поврзаност со Кутмичевица: В. Златарски под Котокиј разбираал „трет дел“, т.е. „целиот југозападен дел на бугарската држава при Борис“.⁵⁾ Според Е. Георгиев називот Котокиј означува административна единица која ги опфаќала „земјите пред сè во Македонија, кои сè уште биле нови за бугарската држава“.⁶⁾ За разлика од нив Ив. Венедиков го прифатил тврдењето на М. Воинов дека Котокиј е име за личност, а не назив за област.⁷⁾

При барањето на положбата на Кутмичевица, а потоа и на Котокиј појдовна точка треба да е податокот од Пространото житие. Според него Климент добил во Девол три куќи од „бољарски род“. Ова известување на охридскиот архиепископ укажува дека градот бил развиен, а во него повеќе бољари имале свои куќи. Девол во тоа време секако бил центар на административната област Кутмичевица. Притоа се знае и името на управникот на таа област. Едновремено областа била поделена на две помали административни единици: на Кутмичевица во намалени рамки и на Котокиос. Секоја една од овие административни единици имале свој центар. Положбата на Девол веќе е позната. Средновековниот град лежел на месноста Kalaje e Zvezdës над с. Звезда, на работ на Корчанското Поле и во подножјето на Сува Планина. Месноста била оддалечена само 16 км од денешниот град Корча во Албанија. Девол се наоѓал сосема близу на Преспанското Езеро, на излезот од клисурата што се протега меѓу планините Звезда и Иван, а на патот Преспа-Корча.⁸⁾

³⁾ Емил Георгиев, Охридската книжовна школа, Климент Охридски 916—1966, Софија 1966, 59; Димитър Ангелов, Бугарската народност и делото на Климент Охридски. Климент Охридски 916—1966, Софија 1966, 20; Иван Снегаров, По вџпроса за епархијата на Климент Охридски, Климент Охридски, Софија 1966, 296.

⁴⁾ Харалампие Поленаковиќ, Климент Охридски, Живот и дејност, Книга за Климент, Скопје 1966, 18.

⁵⁾ В. Н. Златарски, нав. труд, 228.

⁶⁾ Емил Георгиев, нав. статија, 58.

⁷⁾ Иван Венедиков, Климент Охридски и Добета, Климент Охридски 916—1966, Софија 1966, 310.

⁸⁾ За положбата на градот Девол види ја мојата статија: По трагата на средновековниот град Девол, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, кн. 1(27) 1975, стр. 188, бел. 5, и стр. 195 и 196. Во близината на средновековниот град Девол имало уште две месности што го носеле тоа име. Имено, на секцијата Битољ 1: 200000 во издање на браќата Асиматис на Крф е зацртан еден Девол јужно од Иван Планина и десно од р. Девол кај с. Голобрда; вториот бил под Крика Ујкунт, кај изворот Вентрок и лево од с. Трн.

Имајќи го предвид тоа може слободно да се каже дека Кутмичевица ја покривала денешната територија на Корчанска околија. Таа се протега меѓу Мокро (на север), Колоња (на југ), Скрапари (на запад) и Преспа (на исток). Денес, во составот на таа околија влегуваат: Корчанското Поле (западно од пл. Морава), Деволи (предел во горниот тек на р. Девол со Биглишта) и Преспанска Крајина (Krahina Prespes).⁹⁾

Кутмичевица во намалени рамки, по поделбата на единствената административната област, ја зафаќала територијата на Корчанско Поле. Котокиос ја покривал територијата околу проточното Малик Езеро и горниот тек на р. Девол. Административниот центар на Котокиос бил градот Девол.

Пределот околу Малик Езеро бил блатист и богат со рибни ловишта, меѓу кои имало и котечи. Тие котечи ѝ дале посебен белег на административната единица што може да се види и од приложената слика.

Според описот што го оставил Г. Вајганд езерото било составено од два дела наречени Малик и Совијани (според тамошните села). Во зима и во пролет водата на р. Девол лежи и тогаш двата дела прават една единствена езерска површина. Во лето дел од Езерото просушува, а другиот се претвора во две локви покриени со тресава.¹⁰⁾

Според пишувачето на охридскиот архиепископ Теофилакт, Климент во 893 година, по седум години мисионерска работа, бил поставен за епископ на Дрембица или Велица.¹¹⁾

Името Велика било употребено и во некои други извори во титулата на Климент. Во грчкиот список на архиепископи објавен од Хајнрих Гелцер стои дека Климент бил епископ на Тибериопол или Велика.¹²⁾ Тоа име веројатно било употребено и во краткото житие на Кирил.¹³⁾ Во прилог и како потврда дека Климент бил епископ на Велика зборува и податокот од Асеманово евангелие. Таму стои дека тој бил „епископъ Величъскъ“¹⁴⁾

Во науката има поделени мислења околу поимот Велика. Поголемиот дел од научните работници сметаат дека е тоа хидроним, а не топоним. При барањето на положбата на Велика треба да се внимава при користењето на податокот од грчкиот список на архиепископи кој гласи: Тибериопол или Велика. Топонимот Тивериопол е забележен и во легендата за св. петнаесет маченици. Во неа се кажува дека мачениците настрадале во Ти-

9) Harte politiko-administrative shk. 1 : 500000. Tirane 1969.

10) Gustav Weigand, Die Aromunen, I Band, Leipzig 1895, 112.

11) Иван Снегаров, нав. статија, 291: Δρεμβίτζας ήτοι Βελίτζας

12) Heinrich Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, str. 6, Leipzig 1902, стр. 6.

13) Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1931, 288.

14) Иван Снегаров, нав. статија, 292.

вериопол наречен Струмица.¹⁵⁾ Меѓутоа треба да се има предвид дека три града на Балканот го носат името Тивериупол и тоа: Варна, Струмица и Велика.¹⁶⁾

Од приведениот податок јасно се гледа дека се тоа три различни града. Иван Снегаров, и покрај таа очевидност, смета дека Велика означувала област по реката Велика (Вардар) и дека во неа влегувала и Струмичка епархија.¹⁷⁾ Тука го дивредуваме и мислењето на Харалампие Поленаковиќ. Тој смета дека Баласчев бил „најблизу до вистината за границите на Велика“ кои се протегале „на североисток од Охрид и ги зафаќала Дебарца, Кичево и Полог и областа на Треска која во горниот ток се викала Велика“.¹⁸⁾

Во поново време некои странски работници ја бараат епископијата на Климент околу Солун и источно од него. Имено во една *Vita Clementis* Климент бил означен како *ἐπίσκοπος Δραγβίστας* Врз основа на тоа П. Готие ја поврзал титулата со словенско племе Драговити, кое живеело западно и југозападно од Солун. Тргувајќи од таа поставка тој ја лоцирал епархијата на Климент околу Солун. Според него епархијата немала постојано седиште ни точно определени граници. Притоа, проблемот на Велика го оставил со претпоставка дека топонимот означува еден регион во близината на Солун.¹⁹⁾

По неколку години Петар Коледаров ја поддржал убикацијата на П. Готие со надополнување дека Велика се наоѓала во западните Родопи. Впрочем неговата локализација е содржана и во насловот на неговата статија која гласи: Климент Охридски, „први епископ на български език“ на драговитите во Солунско и на Великиа в западните Родопи. (Костантин-Кирил Философ. Софија 1969, 141—167).

Нема сомневање дека во зборот Велика бездруго се крие топоним. На таков заклучок наведува и вториот назив Дрембица. Според тоа, ако е Дрембица месност тогаш и Велика е топоним. На Балканскиот простор имало и има места со назив Велика. Еден таков топоним бил забележан и во дечанските хрисовули во следниве облици: село Великаа, а меѓу Велицџ, оу великоу, оу велицџ“²⁰⁾ Денес села со име Велика има во околин-

¹⁵⁾ Мъченичеството на светитџ славни 15 свещено мъченици пострадали въ Тивериуполџ, именуванџ на български Струмица, въ царуването на злочестивия Юлиана отстџпника, Сборник БАН, кн. XXVII, Софија 1931 261.

¹⁶⁾ S. Jireček, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, Wien 1897, 70.

¹⁷⁾ Иван Снегаров, нав. статија, 303.

¹⁸⁾ X. Поленаковиќ, нав. статија, 20.

¹⁹⁾ Paul Gautier, *Clément d'Ohrid évêque de Dragvista*, *Revue des études Byzantines*, XXII, Paris 1964, 199—214.

²⁰⁾ Павле Ивић и Милица Грковић, Дечанске хрисовуље, Нови Сад 1976, 65—67, 132, 234, 235, 268. Види и М. Пурковиќ, Попис села у средњевијековној Србији, Скопље 1940, 71.

ната на Словенска Пожега, Дервента и Плав.²¹⁾ Селски населби со назив Величани биле регистрирани во XVI век во Мокро и Гора во Албанија.²²⁾

Иван Снегаров во барањето на Велика сакал да се доближи до нејзината положба со објаснувањето на зборот *ἡτοι* кој како сврзник стои меѓу топонимите Дрембица и Велица. Притоа тој дал и повеќе примери за негова употреба. Наводно новиот назив бил даден напоредно со античкиот, или со името на центарот бил забележен и називот на областа, или бил употребен за означување на два блиски по местоположбата центри на епархијата. Во случајот на Дрембица и Велица тој ја отфрлил можноста дека се тоа две соединети епископии, или две различни месности, бидејќи не се поврзани со сврзникот *καί*. Според него, во титулата се здружени називите на епархискиот центар Дрембица и на областа Велица или се тоа називи на два центра на една иста епархија, од кои едниот бил официјално место на епископската катедра на Климент, а другиот место на неговата епископска управа и дејност.

Меѓутоа Ив. Снегаров не кажал дека сврзникот *ἡτοι* може да значи и „или“. Имено според Диканжовиот каталог од XII век Климент бил епископ на Тивериопол или Велика (Τιβεριουπόλεως ἡτοι Βελικας²³⁾) Иван Снегаров и не помислувал дека едно место може да има два и повеќе називи како што е тоа случај со Девол. Споменатиот град бил познат и под Стоб и Селасфорос.

Во случајот на Дремвица или Велица станува збор за една населба со два назива или за делови (маала) од една иста населба. Дрембица била средновековен град, административен центар и едно време и црковен центар.

Положбата на Велика може да се определи со помош на првиот назив, со Дрембица. Називот Дрембица во искварен облик се зачувал и во почетокот на XVIII век. Имено, во еден синодален акт од 1719 година било забележано: *Τεμπλίτση και Ἐμπορία ἄλλη*²⁴⁾. Споменатиот податок го приведува и Ив. Снегаров

²¹⁾ *Imenik mesta*, Beograd 1960, 446.

²²⁾ Методија Соколовски, Нахијата Гора; во XVI век, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје кн. 2(28), Скопје 1976, 243.; Методија Соколовски, Нахијата Мокра во XVI век, Прилози на Македонската академија на науките и уметностите, Одделение за општествени науки VIII, 2, Скопје 1977, 92 и 101.; А. М. Селищев, Славянско население в Албанији. София 1931, 269, 287.; Йордан Заимов, Заселване на Българските славјани на Балканскиот Полуостров, София 1967, 113. Споменатиот автор имајќи го предвид употребениот облик го објаснува Величание од местно име.

²³⁾ Ив. Снегаров, нав. ставија, 292, 293 и 294.

²⁴⁾ Heinrich Gelzer наъ дело, 84. Притоа за Тембица е дадена и варијанта од друг кодекс: *ρολέτση* Види и кај А. Шоповъ и Г. Стрџовъ, Кодекс на Охридската патриаршија, Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, X, София 1894, 542. Таму стои: и во Корча во една околна Паланка Рапеш и во друга кој се нарекува Емборе.

во една белешка. Во неа стои дека Емборе тогаш била паланка и се нарекла уште и Тебица или Тембица.²⁵⁾

Од наведеното се гледа дека Емборе (односно емпорија) некогаш бил подградска населба на градот Тембица, т.е. Генпеци. С. Борја лежи во непосредна близина на градот Корча и на с. Дреново.²⁶⁾ Тука, над селото, на еден рид своевремено F. Rouceville забележа Kalaja e Mborja. Освен тоа, тој напишал дека во близина на Корча имало и руини на Ески Девољ (Стар Девољ)²⁷⁾.

Кон крајот на XIX и во почетокот на XX век во Борја престојувале германските учени Г. Вајганд и Х. Гелцер. Првиот забележал во селото една византиска капела која наводно потекнувала од 898 година.²⁸⁾ Вториот, кој бил познат германски византинолог ја датирал црквата според натписот во црквата со 1390 година. На Х. Гелцер селаните му прикажувале дека црквата била стара повеќе од 1000 години.²⁹⁾

Климент, како што е познато бил епископ на Дрембица или Велица, прв епископ на словенски јазик. Од житието на Наума се знае дека Марко, ученик на Климента бил „епископ во Девољската епископија, четврти епископ на словенскиот народ што беше во Девољ.“³⁰⁾ Од приведениот податок јасно и недвосмислено произлегува дека Дрембица или Велица се наоѓала во Девољската област и дека Величката епископија била покриена од Девољската епископија.

Средновековниот град Велика останал во сенка на градот Девољ кој, според Г. Акрополит бил многу силна тврдина.³¹⁾ Тука, во Девољ било и седиштето на епископот. На еден натпис на црквата Св. Григориј Богослав во Охрид од 1365 година бил забележен епископ Григорија на Девољ т.е. на Селасфор.³²⁾

Кон крајот на XIV век и во почетокот на турското владеење, кога средновековниот град Девољ го загубил поранешното значење, тогаш во близината на средновековниот град Велика израснува Горица како административен, а подоцна и како црквен центар. Во годините по турското завладување во областа се формирале две територијално-административни единици слич-

²⁵⁾ Иванъ Снѣгаровъ, Историја на Охридската архиепископија-патриаршија (1394—1767). Софија 1932, 135.

²⁶⁾ За споменатото село види и кај А. М. Селищев, нав. труд, 324.

²⁷⁾ Види во мојата нав. статија, стр. 196, бел. 52.

²⁸⁾ Gustav Weigand, Die Aromunen I, Leipzig 1895, 110.

²⁹⁾ Heinrich Gelzer, Vom heiligen Berge und aus Makedonien, Leipzig 1904, 218.

За црквата Взнесение на 3/4 милји на југоисток од Корча, при урнатините наречени од околните жители Стар Девољ види кај Иванъ Снѣгаровъ, Историја на Охридската архиепископија-патриаршија, стр. 497, бел 10.

³⁰⁾ Книга за Климент, Скопје 1966, 202.

³¹⁾ Georgii Acropolitae, Annales, Bonnae 1886, 177.

³²⁾ Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония Софија 1931, 139.

ни на оние од времето на Климента. Во XV век веќе постоела нахија Горице со седиште во Горица (Корча). Таа опфаќала голем дел од некогашната Деволска област. Другиот дел од Деволската област кој се протегал во горниот тек на р. Девол и околу Малик Езеро, со југозападниот регион на Преспа спаѓал во нахијата Волкашин, со втор назив Биглишта и со центар во Биглиште.³³⁾ Ова место лежи во близината на средновековниот град Девол и доминира со Деволското Поле и со предел што се протега до Сува Планина на север, до Морава Планина на запад и до Грамос на југ.

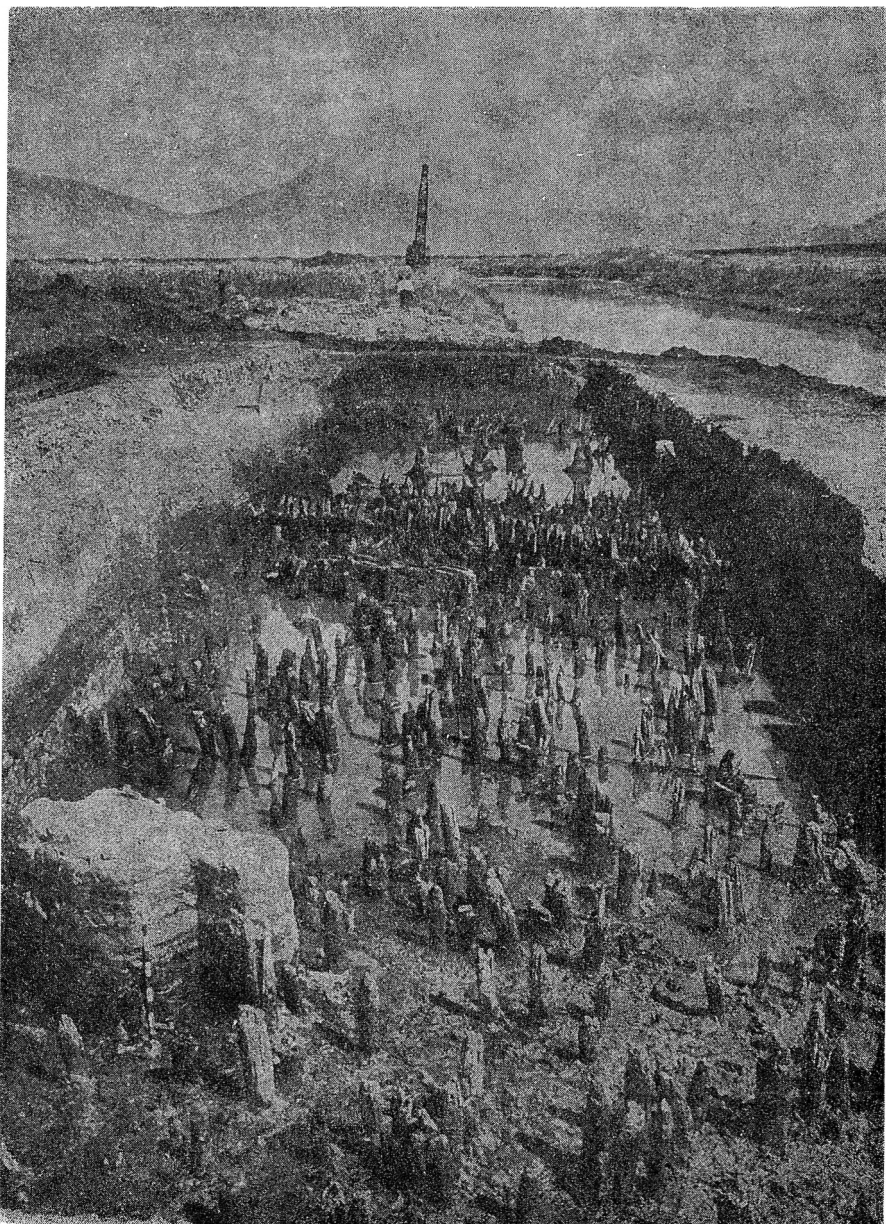
Политичките промени имале одраз и врз црковната организација. Во близина на Велика и Мборја израснува Горица како епархиски центар. Во средината на XVII век покрај епископот на Горица се споменува и епископ на Селасфор. Имено, во пастирското писмо на кир Јоасаф и на синодот од 1740 година по повод поместување на денот (панегирот) на Св. Наум се потпишале покрај другите Селасфорскиот Григориј и Корчанскиот Герасим³⁴⁾. Под турско владеење била формирана Корчанска митрополија. Нејзиниот архиепископ во 1694 година и подоцна се титулирал како митрополит на Корча и Селасфор³⁵⁾. На тој начин корчанскиот митрополит и во титулата се покажувал како наследник на правата на некогашната деволска епархија.

---

³³⁾ А. Стојановски, Кон прашањето за политичко-територијална поделба на јужниот Балкан пред турското освојување, Историја VII, Скопје 1 1971, 2, 166. Исто така А. Стојановски, Административно-територијална поделба на Македонија под османлиска власт до крајот на XVII век. Гласник на Институтот за национална историја XVII, Скопје 1973, 2 с. 134 и 137. Авторот, во споменатата статија на стр. 142 пишува дека нахијата Преспа во некои извори од првите децении на XVI и XVII век била регистрирана како составен дел на казата Горица (Корча) од Паша Санџакот.

³⁴⁾ Н. Gelzer, нав. дело 97.

³⁵⁾ Н. Gelzer, нав. дело 57, 59, 73, 77 и 86.

Свезда Кале и р. Девол со остатоци од колци на исушеното Малик Езеро

хиепископијата.³⁾ Василиј II ги потврди правата на охридската автокефалија, но врз нови основи на црковно-политичка идеологија на Византиското Царство како универзална држава на христијанската екумена и притоа ги обезбеди правата на византискиот цар во одредувањето на кандидатот за архиепископскиот престол.⁴⁾

Архиепископијата ги надживеа сите државни творби во кои влегуваше Охрид, а кон крајот на XIV век успеа да се легализира и под турската управа, настојувајќи да ја задржи и да ја прошири власта над дијецезата што ја имаше, или за која нејзините поглавари сметаа дека ѝ припаѓа. Настанувањето на значајните дела од средновековната архитектура, живописот и применетата уметност во Охрид било условено од потребите на црковно-управниот центар, од желбата на архиепископскиот врв градот да биде украсен со црковни споменици достоинствени на неговиот углед и од настојувањето на владетелите и благородништвото да имаат свои задужбини во светото место на христијанските мисионери. Во ктиторските потфати не бил помал уделот на градските заповедници, монаси, побогати граѓани-свештеници и духовници со разни звања, особено во периодот на разгранетата општествена структура на доцниот среден век. Интензивната уметничка активност во градот, врските на Архиепископијата со културните метрополи на византискиот свет и познавањето на ликовните сфаќања во Цариград и во Солун, придонесуваа за ангажирањето на истакнати творци, за трајното задржување на уметници во Охрид и за формирањето на работилници под заштита на охридските високодостојници. Во првата третина од XIV век Охрид ѝ припаѓаше на Византија, во составот на Српската држава влезе по Душановите освојувања, а со нејзиното распаѓање, доаѓаше под власта на локалните династии, сè до воспоставувањето на турската управа кон крајот на векот. Познавањето на состојбите во градот и во Архиепископијата, колку што тоа го овозможуваат зачуваните по-

---

³⁾ Г. Баласчевъ, Климентъ епископъ словѣнски, София 1898, објавил црковно-словенски превод на песните на охридските архиепископи посетени на Климента. Преглед на Климентовата книжевна традиција и неговиот култ во книжевноста до крајот на XIX век дава Х. Поленаковиќ, Климентовата традиција во книжевноста, Словенска писменост, Охрид 1966, 73—84. За Климента во средновековната уметност и улогата на неговиот манастир во XIV век сп. Ц. Грозданов, Појава и продор портрета Климента Охридског, Зборник за ликовне уметности, 3, Нови Сад 1967, 49—70; id. Портрети Климента Охридског у охридском живопису XIV века, ЗЛУ, 4, 103—117.

⁴⁾ Н. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902; I. Снегаровъ, Историја на Охридската архиепископија I, 1924, II, 1932 (София) се единствени монографски трудови за историјата на Охридската црква коишто се со новите истражувања во голема мера надминати.

За правото на византискиот цар да укажува на личноста на архиепископот што ќе биде избран сп. Византијски извори, III, Нил Доксопатрид (стр. 361—365) обработил. Б. Ферјанчиќ.